

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14251966>

“KECHA VA KUNDUZ” ROMANIDA IJTIMOIIY HAYOT TASVIRI

Daminova Sevinch Akmalovna

Jizzax DPU o‘zbek tili va adabiyoti
fakulteti talabasi

Ilmiy Rahbar: **Tulishova Gulzin Ravshanovna**

Jizzax DPU o‘zbek tili va adabiyoti
kafedrası o‘qituvchisi

***Annotatsiya:** “Kecha va kunduz” romanida o‘sha davr muhitdagi insonlarning ijtimoiy hayoti aks etgan bo‘lib, Ushbu maqolada ham asardagi qahromonlarning obrazidagi ijtimoiylik haqida so‘z yuritiladi.*

***Kalit so‘zlar:** Roman, obraz, ijtimoiy, Zebi, Razzoq so‘fi, Cho‘lpon, muhit, davr.*

***Annotation:** The novel "Night and Day" reflects the social life of people in the environment of that time. This article also talks about the sociality of the characters in the work.*

***Key words:** Novel, image, social, Zebi, Razzaq Sufi, Cholpan, environment, era.*

***Аннотация:** В романе «Ночь и день» отражена социальная жизнь людей в среде того времени. В данной статье говорится также о социальности героев произведения.*

***Ключевые слова:** Роман, образ, социальный, Зеби, Раззак Суфий, Чолпан, окружающая среда, эпоха.*

O‘zbek xalqining zabardast vakillaridan biri bo‘lgan sevimli adibimiz Cho‘lpon hayotiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, uning hayoti turli yusunlarda o‘tdi. Cho‘lpon asarlari kirib bormagan qalb qolmadi desak menimcha mubolag‘a bolmaydi. U nafaqat nasrda balki nazm yo‘nalishda salmoqli iz qoldirdi. Adibning ko‘plab asarlarida o‘sha davrdagi ijtimoiy hayot to‘laqonli ochib berilgani, uning hayotini bur qancha tahlikaga soldi. Ushbu “Kecha va Kunduz” asari ham shunchalik mahorat bilan yozilgan bo‘lib, ijtimoiy hayotdagi insonlarning yashashdagi jayot tarzi, go‘zal va jonli tasvirlar orqali ochib berilganligi barchamizga ma‘lum. Bunda adib hayoti ham ko‘p qiyinchiliklar ko‘radi va Cho‘lpon qayg‘urib shunday yozadi: “Har qanday doim tirnoq ostidan kir toppish mumkin, qancha ko‘p qidirsang shuncha ko‘p chiqadi. Ammo odamga hayot faqat shuning uchun ato etilmagan. Ayniqsa pedagoglar Turkistonning oqni qoradan ajrata olmaydigan mahalliy aholisiga nimanidir isbotlashga uringan holda bir birining aybini qidirib umrini behuda o‘tkazishmoqda – bu jinoyatdir”. Bundan ham ko‘rinib turibdiki xalq uchun uchun kuyib, yonib yashagan, o‘zi qiynalsa-da xalqini o‘yg‘onishga, qaram bo‘lib qolmaslikka chorlagani ushbu “Kecha va Kunduz” asari orqali ham uqtirishga harakat qilgan. Taniqli adabiyotshunos tanqidchi ustozimizning quyidagi fikrlariga e‘tibor qarataylik: “Asrlar bo‘yi o‘z erki va mustaqilligi uchun kurashib kelgan matonatli xalqimiz hayoti va shonli tarixining badiiy in‘ikosi bo‘lgan adabiyoti ham boy va rang-barangligi bilan dunyo sivilizatsiyasida alohida o‘ringa ega. Insoniyat tammaddunida xalqimiz tarixi kabi uning adabiyoti ham g‘oyaviy yuksakligi bilan ajralib turadi”[1-10] Darhaqiqat, millat ravnaqi uchun kurashib kelayotgan xalqni o‘z fikrlaridan qaytarishga uringan, xalqning ichki dushmanlari borligini ushbu asar orqali ham ko‘rishimiz mumkin. Adibimizning romanchiligimiz taroqqiyotiga qo‘shgan hissalaridan bir shuki, asarda voqealar silsilasi emas, inson xarakteri, uning qalb ruhiyatida kechayotgan, o‘tayotgan jarayonlar markaziy o‘rin egallaydi. Biz ijtimoiy hayot tomondan olib qarasaq, Miryoqib obraziga to‘xtalsak, uning ruhiyatidagi o‘zgarishlar, psixologik nuqtayi nazardan ham keng qamrovli jihatdir. Bu obraz ishonarli va jonli chiqishi uchun katta e‘tibor beradi. Professor Ozod Sharafiddinov bu obraz haqida to‘xtalib:

“Miryoqib obrazining ziddiyatli qirralarini belgilagan narsa shundaki, u bir tomondan yangicha burjua odamga xos sifatlarga ega ammo ikkinchi jihatdan, o‘z muhitidan butunlay uzilib ham qolib ketgan emas” deb yozadi. Miryoqib obraziga berilgan ta’rifga e’tibor bersak, o‘sha davrdadagi shunday insonlarni Miryoqib obrazi orqali ochib berishga harakat qilganligini ko‘ramiz. Chunki o‘sha davr muhitda birovlaning fikri uning butun ruhiyatini qamrab olganligini aks ettirgan. Asardagi yana bir obrazga to‘xtalsak, bu Zebi obrazidir. “Zebi (Zebiniso)ning qish ichi siqilib, zanglab chiqqan ko‘ngli bahorning iliq hovuri bilan ochila tushgan erdi, ustiga paxol to‘shalgan aravada bo‘lsa ham, allqayerlarga dala-qirlarga chiqib yarashni tusay boshlagan edi”[2-4] “Ko‘k terish bahonasi bilan bir-ikki marta keng havlilarga, shahar ichida bo‘lsa hamki, dala-tuzlarga chiqib kelganidan beri ko‘ngil qirlarni, dalalarni, ishqilib olis-olis joylarni yana tusay boshlagan edi”. [2-5] Zebi timsoli shunday go‘zal tasvirlanganki, undagi husn, maftunkorlik, soddalik haqiqiy o‘zbek qizlariga xos bo‘lgan holatlardan biridir. Otasining qattiqqo‘lligi sababli, ko‘cha ko‘rmagan quvnoqlik nima bilmagan, oqila, hamisha otasidan haymiqib turadigan qiz sifatida tasvirlangan. Uning hayotini xuddiki qafasdagi qush misoli kabi tasvirlash, o‘sha vaqtda insonlar hayoti va zamon qanchalar og‘ir bo‘lganligini, ayol qizlarimiz qancha zulm ko‘rganliklari, o‘zi uchun yashamaganliklarini, o‘z haq-huquqlarini talab qilaolmaganliklarini yozuvchi juda go‘zal tasvirlar orqali kitobxon ongiga singdirishga harakat qilgan. Bu asarda badiiyat ham o‘z o‘rnida keng yoritilganiga misol qilib salbiy va ijobiy qahramonlar orqali asarni jonli tasvirlashga harakat qilgandir. Adabiyotshunoslik sohasiga katta hissa qo‘shgan adabiyotshunos olimlarimizdan Hotam Umurov quyidagi fikrlariga e’tibor beraylik “Badiiy haqiqatning asosi hayotdir. Chunki yozuvchining ko‘rgan bilganlari va shaxsiy tajribasi, kechinma va taassurotlari badiiy asarni yuzaga kelishida eng asosiy omil sanaladi. Yozuvchi hamma vaqt hayotiy fakt va hodisalardangina turtki olib, badiiy haqiqat kashfi tomon yo‘l oladi”. [3-73] Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon ham, o‘zining yashagan davrida ko‘rgan kechirganlarini, xalqning o‘sha paytdagi ahvolini ochiqcha so‘zlashga harakat qilgandir. Shuning uchun ham bu asar, ko‘p qiyinchiliklarga uchrab-uchrab, qancha yo‘llardan o‘tib bizning qo‘limizgacha

yetib keldi. Balki o'sha davr muhitini, mansabdor shaxslarni hayotini ochiq va oydin yozgan bo'lsa, bu asarning ikkinchi qismi "kunduz" asari yo'qotilgandir. Xulosa o'rnida shini aytishimiz mumkinki, har qanday asar, asar bo'lgunga qadar, kitobxonlarni yuragini zabt etib ulgurgan bo'lishi kerakdir, u shundagina haqiqiy asar bo'laoladi. "Kecha va kunduz" asari shunday asarlar sirasidandir. Bunda butun jamiyatning yashash tarzi, oddiy xalqning ma'naviyati bo'lsa ham, o'z fikrlarini ochiq oydin aytolmagan insonlar hayoti tasvirlangandir. Adib o'zining ichki kechmishlarini, dard va alamalrini shu asar orqali ifodalab bergan deya olamiz. Bu asarni o'qigan har bir kitobxon o'zining dunyo qarashi, o'zining ma'anviyatidan kelib chiqqan holda tahlil qiladi. Ozmi-ko'pmi o'qiguvchi mustabid sovet tizmidagi xalq ahvolidan xabardor bo'ladi. Badiiy adabiyot insonning ruhiyati bilan bog'liqdir. Cho'lpon ham ushbu asarini bizga, o'z xalqiga yetkazish uchun butun vujudi bilan ruhiyati bilan harakay qilgani barchaga ayondir. Siz bu izdan faqatgina o'qiganda butun tafakkurimiz bilan o'qib, tushunib bugungi kunimizga shukrona aytishimizga dalildir. Bunday salohiyat barchaga ham birdik nasb qilib berilavermaydi. Badiiy adabiyotda ijtimoiy hayot insonning butun umri davomizda qanday inson bo'lishligiga tas'ir o'tkazishi haqida ham ko'rsatadi. Jumladan Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon asarlarida ham bunday holatlarni ko'rishimiz mumkin, "Kecha va kunduz" asari singari.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulhamid Cho'lpon .“ Kecha va kunduz”. “ Yangi nashr” Toshkent-2019
2. Ozod Sharafiddinov. “Ijodni anglash baxti”.Toshkent: “Sharq”,2004
3. Usmon Qosimov. “Adabiy estetik tafakkur”. “Book trade 2022” Nashriyoti- 2023
4. Hotom Umirov. “Adabiyot nazariyasi”. Toshkent “ Sharq”, 2002